

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У статті розглянуто міжлітературні зв'язки, творча взаємодія Лесі Українки і польських авторів. Наголошується на подібностях сюжетної структури, мотивіки, персонажного світу. Застосовано компаративний підхід до вивчення української і польської літератури, виокремлено елементи спільності і відмінності. Акцентовано на своєрідності художнього світу української поетки, автентичності її стильової манери, здатності до трансформації універсальних сюжетів світової культури.

Ключові слова: компаративістика, модернізм, неоромантизм, поетика, естетика

Українських жінок зазвичай розглядають у різних ідейно-естетичних констеляціях. Найчастіше – і не дарма – зв'язки письменника з європейською літературою розглядалися через звернення до символічної естетики, романтичних і біблійних традицій чи міфологічного ладу. Дивлячись на безліч посилань, посилань і спорідненості між творчістю автора Кассандри та європейською літературою, Євгенія Папла робить висновок: «Критичні праці Лесії, як правило, порівняльного характеру та розглядають явища з точки зору історико-літературного процесу, есеїстичні подорожі у часі та просторі є літературною картою Європи. Широке зацікавлення української письменниці західною культурою позначилися на її художній творчості» [2, с. 173]. Ранняхристиянська «катакомбна» культура також була постійною точкою відліку. Нещодавно в «Українському палімсесті» Оксана Забужко розширила цей горизонт посилань на польський контекст. Посилаючись на власний читацький досвід, письменниця підкреслила: «Quo vadis Генрика Сенкевича виявилось важливим прочитанням, коли мені було чотирнадцять-п'ятнадцять років. Я думаю, що важливу роль у цій рецепції відіграв опис ранньохристиянської культури, яка була не лише невідома, але й заборонена в Радянському Союзі. Я також знайшла їй заміну в драмах Лесі Українки, що додало цінності читанню Сенкевича. Але у Лесі Українки атмосфера, пов'язана з християнством, була давнішою, і Сенкевич показав цінності раннього християнства з позиції близької людини. Лаконічний вислів сучасного українського письменника цікаво запускає польські контексти, пов'язані з творчістю автора Оргії. Перш за все, це показує механізм зв'язків, можливість паралельного читання, взаємозбагачення, а також поваги до відмінностей.

Стосовно літературних зв'язків Лесі Українки з польською літературою вузлові точки порядку констеляційних посилань у наявних дослідженнях визначаються насамперед іменем Станіслава Виспянського – для обох письменників мислення через міф визначає форму рефлексії історії. З історії нац. Міф – за формулою Войцеха Гутовського – стає матрицею для читання історії. Розглядаючи естетичну та ідеологічну спорідненість між письменниками, Надія Поліщук зазначає: «І Леся Українка, і Станіслав Виспянський належать до тих творців, які обидва

співтворюють цю специфічну східноєвропейську естетичну парадигму та органічно вписуються в пан'європейську культурну спадщину модернізму, будуючи свідомість, спільну для всіх європейських культур. Її життєдайне джерело вони бачать у класичній культурі античності. Модерністське сприйняття античного світу є філософсько-філософським ключем до сутності людського буття, пройнятого тригінним світорозумінням. Заглиблюючись у міфологічні сюжети, обидва залишаються осторонь зовнішнього, сюжетного вигляду міфу» [3, с. 601].

Станіслав Пшибишевський, Кароль Губерт Ростворовський, Тадеуш Міцінський, Єжи Жулавський чи Леопольд Стаффа також можуть бути включені до естетично, ідеологічно та аксіологічно сформованого простору констеляційних референцій, спорідненостей і референцій [див. 20]. Це створило б інтригуючу, неочевидну, порівняльну сферу модерністської рефлексії щодо впливу культурної спадщини на форму сучасності, розглянуту з точки зору драматургічного експерименту, розтягнутого між натуралістичною парадигмою та символізмом. Тут варто згадати переконливий аргумент із класичної монографії Лєслава Євстахевича, який наголошує: «Драма зламу XIX і XX століть була широко відкрита для імпульсів, що надходили з різних літератур, тому її можна адекватно описати й оцінити лише на порівняльному тлі» [2, с. 5].

Показово, що в ретельно реконструйованому дослідником просторі порівняльних посилок ми не знайдемо імені Лєси Українки – однієї з найвидатніших європейських модерністів. Тому через розпізнавання, іменування та проблематизацію цих констеляційних зв'язків, таких важливих для польської та української літератур, необхідно відновити її природну (і втрачену) присутність у традиції європейської драматургії зламу XIX–XX ст.

Намір цього нарису, однак, не стосується доповнення окреслених таким чином зв'язків між творчістю Лариси Косач і польським чи європейським модернізмом. Намір, записаний у ньому, полягає в тому, щоб спробувати вийти за межі сузір'я, що утворилося таким чином, і відкрити наступне сузір'я. Він заснований на інших естетичних цінностях, ніж попередній. Об'єднуюча категорія тут стає дуже сильною – і це одна й та сама! – підмет: підмет жіночої статі. Воно виявляється надзвичайно важливим ще й тому, що «універсалістична» констеляція зневажила гендер – світ, представлений у творах Лєси Українки, трактувався як світ загальнолюдських цінностей. Запуск жіночої констеляції дозволить відновити жіночий підпис у культурних ескападах і пошуках письменниці, побачити створений письменницею світ з перспективи жіночого суб'єкта; це дозволить нам перевизначити універсальний суб'єкт в індивідуальний суб'єкт [1, 225] відповідно до логіки, нав'язаної статтю. Іншими словами, це дозволить вам побачити жінку в «цьому» тексті. І запитати про це через «інші» жіночі тексти. У цій новій констеляції зв'язків із польською літературою Лєся Українка висвітлює б творчість польських модерністів, а їхні твори відкрили б у своїх текстах те, що досі не читали. Констеляція, побудована навколо категорії жіночого суб'єкта, дозволяє не лише, з одного боку, відмовитися від генологічного критерію, а й менш обмежувально ставитися до історичних та літературних цезур; з іншого боку, він активізує зафіксовану в тексті категорію жіночого досвіду та виявляє жіночий підпис.

Жіночий компаративістичний горизонт, зосереджений на творчості Лесі Українки, реалізує вимогу перегляду української класики, нещодавно різко артикульовану в українській гуманітаристиці [34, с. 175], а також слугує скороченню дистанції між дискурсом феміністичної критики та порядку історико-літературної рефлексії, реалізуючи в просторі порівняльного літературознавства «теорію дисперсії», запропоновану Гражиною Борковською. Дослідниця пише: «Мене цікавить загальна зміна тону, новий спосіб мислення, фундаментальний поворот до феміністичної рефлексії культури, суб'єктивності, міжособистісних стосунків, соціального контексту, шкоди, життя та смерті».

Доцільно описати цей «поворот» через фігуру дисперсії. Її можна розглядати двома способами: з одного боку, це означає засвоєння певних правил гендерного дискурсу дослідниками, які мають слабе відношення до феміністської критики та суто гендерної роботи; з іншого боку, це було б рівнозначно відкриттю феміністичного та гендерного мислення для іншого, «іншого» дослідження, духовного контексту та джерел натхнення, що звідти витікає. У першому випадку ми мали б справу з інтерналізацією правил феміністичного/гендерного дискурсу широко зрозумілим літературним, культурним і філософським мисленням; а по-друге, з прийняттям більш загальної перспективи у феміністичній критиці та суміжних напрямках: етичному, метафізичному, історичному. Важливим виявляється також питання про важливість такого формування для обличчя модерністської європейської культури, прочитаної в контексті постмодернізму, який досі не враховував слов'янської перспективи. Тамара Гундорова зазначає: «Історикоцентрична парадигма розвитку європейської культури базується майже виключно на досвіді націй із власними державами і є відображенням тенденції до створення певної універсальної, раціональної моделі. Цей підхід набуває нового значення в сучасну епоху постмодернізму на різних рівнях, який у більшості – як бачимо, може бути дестабілізованим аж на три порядки». По-перше, переглядається канон української літератури шляхом налагодження польсько-українського діалогу, відновлення «поліфонії» в жіночій творчості; по-друге, посилюється центрально-східноєвропейський варіант рефлексії жіночого питання; і, нарешті, західницька парадигма європейського модернізму, культурно приписана Західній Європі, підривається.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. Їм промовляти душа моя буде: «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації. Київ 2002.
2. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі: Пророчі голоси драматургії Лесі Українки: монографія. Київ 2009.
3. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя й творчість. Київ 1926.